

TARIX
9-11

İki fərqli müharibə

Münaqişə haradan başlayıb?

1920-ci ildə AXC-nin bolşevik Rusiyası tərəfindən işğal edilməsindən sonra tarixi torpaqlarımızın xeyli hissəsi qonşu sovet respublikalarına verildi. Bu azmış kimi, sovet milli siyasəti adı altında Qarabağın dağlıq hissəsində yaşayan bir ovuc erməni üçün Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti (DQMV) adlı qurum da yaradıldı. Lakin o zaman Göyçədə, Zəngəzurda və digər ərazilərdə kompakt şəkildə yaşayan yüz minlərlə türk-müsəlman əhaliyə belə bir muxtariyyət verilməsi nədənsə “unuduldu”. Bununla da 1923-cü ildə DQMV-nin təşkili ilə gələcək Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin əsası qoyulmuş oldu. 1988-ci ildə ermənilərin DQMV-nin Ermənistana birləşdirilməsi ilə bağlı Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları SSRİ rəhbərliyinin qətiyyətsiz addımları və ermənipərəst mövqeyi nəticəsində silahlı münaqişəyə çevrildi.

Arxalı köpək qurd basar

Münaqişənin birinci mərhələsi 1988–1994-cü illəri əhatə edirdi. Bu dövrdə əvvəlcə Ermənistan SSR-də yaşayan 300 minə yaxın soydaşımız zorla deportasiya edildi. Deportasiya zamanı 215 nəfər dinc azərbaycanlı sakin qəddarlıqla öldürüldü: onların içərisində qadınlar, qocalar, uşaqlar da var idi. Bütün bunlar SSRİ rəhbərliyinin gözü qarşısında baş verdi. Lakin cinayətkarlar cəzasız qaldı. 1991-ci ilin sonlarında isə SSRİ-nin dağılması ilə münaqişə açıq müharibəyə çevrildi. Bu müharibəyə illərdir hazırlaşan ermənilər üstünlüyü ələ aldılar. Xarici ölkələrdəki erməni lobbisinin maddi-mənəvi yardımları, yaratdıqları çoxsaylı terror təşkilatlarının

*Könlüm keçir Qarabağdan,
Gah o dağdan, gah bu dağdan.
Axşamüstü qoy uzaqdan
Havalansın Xanın səsi,
Qarabağın şikəstəsi.*

müharibədə bilavasitə iştirakı düşməyə geniş imkanlar yaratdı. Dağlıq Qarabağda və Ermənistanda yerləşən keçmiş rus-sovet qoşunlarının hərbi gücündən, ağır hərbi texnikalarından istifadə edən erməni millətçiləri bir-birinin ardınca Xocalı soyqırımını, Qaradağlı və Ağdaban faciələrini törətdilər. Azərbaycanda baş verən siyasi çəkişmələr, həmçinin orduda vahid komandanlığın olmaması Dağlıq Qarabağ və onun ətrafında yerləşən 7 rayonun erməni hərbi birləşmələri tərəfindən işğalına şərait yaratdı. Yüz minlərlə soydaşımız doğma yurd-yuvasından qovuldu. Nəhayət, 1994-cü ildə atəşkəs barədə Bişkek sazişi imzalandı. Problemin sülh yolu ilə həlli istiqamətində danışıqlar prosesi başlandı. Lakin ATƏT-in Minsk qrupunun vasitəçiliyi ilə 26 il davam edən bu danışıqlar illər keçsə də, heç bir nəticə vermədi.

ATƏT-in Minsk qrupuna üç ölkə həmsədrlik edir: ABŞ, Fransa və Rusiya. Bu dövlətlər həmişə münaqişənin Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində həll olunmalı olduğunu bəyan edib. Belə böyük dövlətlərin Ermənistanı təsir imkanları olduğu halda, münaqişənin uzun müddət həll olunmamasının səbəblərini araşdırın.

Danışıqlardan müharibəyə aparan yol

2018-ci ilin yazında Ermənistanda baş verən hakimiyyət dəyişikliyi ilk vaxtlar münaqişənin, nəhayət ki, sülh yolu ilə həll olunacağına müəyyən ümidlər yaratmışdı. Lakin təcavüzkar dövlətin yeni rəhbərliyi danışıqlar prosesinə zərbə vuran addımlar atmağa başladı. Dağlıq Qarabağdakı qondarma rejim rəhbərinin Şuşada “andiçmə” mərasimi keçirməsi, burada parlament binasının tikiləcəyi ilə bağlı bəyanatlar verməsi, Ermənistan rəhbərlərinin Cıdır düzündə qol qaldıraraq oynaması xalqımızın səbir kasasını doldurdu. Bundan əlavə, Ermənistanın yeni rəhbərliyi beynəlxalq qanunlara zidd olaraq işğal edilmiş 7 rayonda xaricdən gətirilən ermənilərin yerləşdirilməsinə başladı. Bu rayonların tarixi adları belə dəyişdirildi, onlara ermənicə qondarma adlar verildi. Düşmən artıq açıq şəkildə bəyan edirdi ki, nəinki Dağlıq Qarabağ, hətta bu 7 rayon belə ermənilərə məxsusdur. Ermənistanın müdafiə naziri ABŞ-a səfər edərkən erməni lobbisi qarşısında çıxış edərək Azərbaycanla münasibətlərdə strategiyalarını dəyişdiklərini bəyan etdi:

“Yeni müharibə, yeni ərazilər”. Bu isə o demək idi ki, Ermənistanın yeni rəhbərliyi Azərbaycan Respublikasına qarşı fəal şəkildə müharibəyə hazırlaşır. Dağlıq Qarabağdan və ümumilikdə münaqişə zonasından kənarında yerləşən Tovuzda 2020-ci ilin iyulunda baş verən təxribat da elan edilən “yeni strategiya”nın tərkib hissəsi idi. Düşmən Tovuz ətrafında yerləşən strateji yüksəklikləri ələ keçirməyə cəhd etdi. Bu yüksəkliklər Tovuz rayonu ərazisindən keçən beynəlxalq əhəmiyyətli neft və qaz kəmərlərinə nəzarət etmək imkanı verirdi. Azərbaycan Ordusu düşmən təxribatının qarşısını alsada, general Polad Həşimov və polkovnik İlqar Mirzəyev, həmçinin bir neçə əsgər və zabitemiz qəhrəmanlıqla şəhid oldu. Avqust ayında isə düşmənin Tərtər istiqamətində təxribatçı-kəşfiyyat qrupu zərərsizləşdirildi, qrupa rəhbərlik edən erməni zabiti isə əsir götürüldü. Bütün bunlar Ermənistanın Azərbaycana qarşı növbəti dəfə müharibəyə hazırlaşdığıнын əyani sübutu idi.

General Polad Həşimovun namərdcəsinə şəhid edilməsi Azərbaycanda böyük xalq etirazları ilə qarşılandı. Pandemiya şəraiti olmasına baxmayaraq, Bakıda, eləcə də digər şəhər və rayonlarda minlərlə insan etiraz yürüşü keçirdi. Erməni qudurğanlığından cana doymuş xalq düşmənin cəzalandırılması tələbi ilə küçələrə axışdı.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin fərmanı ilə hər iki zabitemizə **Milli Qəhrəman** adı verildi.

General Polad Həşimov

Polkovnik İlqar Mirzəyev

Dərsləklərdən və internet resurslarından istifadə etməklə BMT-nin Azərbaycan torpaqlarının erməni işğalından azad edilməsi ilə bağlı qəbul etdiyi qətnamələri müəyyən edin və azad ediləməli olan rayonlar üzrə cədvəl tərtib edin.

Ermənistan silahlı qüvvələri 2020-ci il sentyabrın 27-də səhər saatlarında Tərtər, Ağdam, Füzuli və Cəbrayıl rayonlarının yaşayış məntəqələrini iriçaplı silahlardan, minaatanlardan atəşə tutdu. Dinc əhali arasında ölənlər və yaralananlar oldu, mülki obyektlərə ciddi ziyan dəydi.

Bu artıq son damla oldu!

Vətən müharibəsi. Dünyanı heyrətə salan 44 gün

Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin Ali Baş Komandanı İlham Əliyevin əmri ilə sentyabrın 27-də ordumuzun əks-hücumu başladı. Döyüşlərin ilk günlərində Füzuli rayonunun Qaraxanbəyli, Qərvənd, Horadiz, Yuxarı Əbdürrəhmanlı və Aşağı Əbdürrəhmanlı, həmçinin Cəbrayıl rayonunun Böyük Mərcanlı və Nüzgar kəndləri işğaldan azad edildi. Şimal istiqamətində isə Ağdərənin Talış kəndi ətrafındakı yüksəkliklər və Suqovuşan qəsəbəsi, həmçinin Kəlbəcərin strateji əhəmiyyətli Murovdağ zirvəsi ələ keçirildi.

Azərbaycan Ordusu düşməni sülhə məcbur etmək üçün “**Dəmir yumruq**” planını uğurla həyata keçirməyə başladı. Müharibənin ilk günlərindən etibarən Pilotsuz Uçuş Aparatlarının (PUA) köməyi ilə Ermənistan ordusunun Hava Hücumundan Müdafiə sistemləri sıradan çıxarıldı. Bu sistemlərin aşkara çıxarılıb məhv edilməsi üçün əvvəlcə köhnə AN (Antonov-2: yüngül, çoxtəyinatlı təyyarə növü) təyyarələri havaya buraxılır, bunu həqiqi döyüş təyyarələri hesab edən düşmən onları atəşə tuturdu. Müəyyən edilən atəş nöqtələri isə Türkiyədən alınan “Bayraktar” və İsrail istehsalı olan “Harop” adlı PUA-larla məhv edilirdi. Bu, dünya müharibələri tarixində bir ilk idi. Azərbaycan Ordusu XXI əsrin müharibəsini aparır, düşməne, sözün həqiqi mənasında, hərbi “dərs” keçirdi. Nəticədə, Qarabağ səmasında Azərbaycan şahinləri böyük üstünlük əldə etdilər.

Füzuli əməliyyatı

2020-ci il oktyabrın 3-dən 17-nədək davam edən bu əməliyyata Azərbaycan Ordusunun generalı – Mais Bərxudarov və Hikmət Mirzəyev rəhbərlik edirdi. Cənub-qərb istiqamətində düşməne ağır zərbələr endirən ordumuz oktyabrın 4-də Cəbrayıl şəhərini və bir neçə kəndi işğaldan azad etdi. Xocavənd istiqamətində də bir neçə kəndi erməni quldur dəstələrindən təmizləyən ordumuz əks-hücumla cəhd edən düşmənin mövqelərimizin içərilərinə doğru irəliləməsinə bilərəkdən mane olmadı. Əvəzində Cəbrayıldan şimala yönələn hərbi birləşmələrimiz düşmənin 12 minlik hərbi qruplaşmasını mühasirəyə aldı. Ermənistan ordusu bölmələrinə sarsıdıcı zərbə endirildi. Canlı qüvvə baxımından böyük itkilər verən düşmənin hərbi texnikalarını da döyüş meydanında atıb qaçdı. Təkcə bu əməliyyatda 27 düşmən tankı qənimət kimi ələ keçirildi, onlarla hərbi texnika isə məhv edildi. Nəhayət, oktyabrın 17-də müzəffər Azərbaycan Ordusunun Cəbrayıl, Hadrut və Xocavənd istiqamətlərindən mühasirəyə aldığı Füzuli şəhəri də düşməndən tam azad edildi. Artıq Zəngilana və Qubadlıya da yol açılmışdı.

Uğurla başa çatan Füzuli əməliyyatı ilə ordumuz düşmən üzərində həm də mənəvi-psixoloji qələbə qazandı. Nə Ermənistan hərbi rəhbərliyinin “keçilməz” deyə öyündüyü bir neçə xətdən ibarət müdafiə eşalonları, nə də 30 il ərzində qurduqları

yeraltı-yerüstü istehkam və bunkerlər onların köməyinə çatdı. Azərbaycan Ordusunun sarsıdıcı zərbələri düşmən əsgərlərinin müqavimətini, gücünü tamamilə qırdı. Səmada isə PUA-larımız düşməne səngərlərindən baş çıxarmağa belə imkan vermədi. Düşmənin özünün uydurduğu və uzun illər təbliğ etdiyi “məğlubedilməz erməni ordusu” haqqındakı mif bir neçə gün içərisində elə dünyanın gözü qarşısında da rəşadətli Azərbaycan Ordusu tərəfindən yox edildi. Artıq işğalçı düşmən ordusu Azərbaycan əsgərinin ayaq səslərini eşidən kimi mövqelərini qoyub qaçdı. Ermənistan ordusunda idarəçilik itmiş, fərarilik kütləvi hal almışdı.

Füzuli əməliyyatından az sonra Zəngilan-Qubadlı istiqamətində düşmənin daha bir hərbi birləşməsi müzəffər ordumuz tərəfindən darmadağın edildi. Oktyabrın 20-də Zəngilan, beş gün sonra isə Qubadlı rayonu işğalçılardan təmizləndi. Azərbaycan Ordusu bu addımları ilə BMT-nin qəbul etdiyi, lakin 30 ilə yaxın keçən dövr ərzində icra olunmayan qətnamələrin qərarlarını da bir-birinin ardınca yerinə yetirməkdə idi.

“

Bu gün tam məsuliyyətlə deyə bilərəm ki, Füzuli əməliyyatı hərbi dərslərə düşəcək.

—
Ali Baş Komandan
İlham Əliyev

Cəbrayıl Dövlətzadə

Generala söz verən əsgər

Döyüşlərdə Azərbaycan əsgərlərinin fərdi igidlikləri dillər əzbəri oldu. Məsələn, general Polad Həşimovun intiqamını alacağına and içən 19 yaşlı əsgər Cəbrayıl Dövlətzadə düşmənlə əlbəyaxa döyüşdə beş əsgər-zabiti əlləri ilə boğub öldürdü. Lakin qəhrəman əsgərimiz yaralı düşmənin atdığı gözlənilməz atəş nəticəsində şəhid oldu. Ölümündən sonra “Azərbaycan bayrağı” ordeni ilə təltif edilən əsgər C.Dövlətzadə İkinci Fəxri Xiyabanda şəhid general Polad Həşimovun məzarı yaxınlığında dəfn edildi.

Şair, sorma nədən Vətən yaxşıdır

Vətən uğrunda döyüşlərdə iştirak edən 22 yaşlı Xudayar Yusifzadənin adı da dillər əzbəridir. Sərhəd qoşunlarında xidmət edən igid döyüşçümüz Füzuli, Hadrut və Zəngilan uğrunda gedən döyüşlərdə fəal iştirak etmişdir. Təkcə igidliyi ilə deyil, gülərlülüyü və mələhətli səsi ilə də əsgər yoldaşlarını daim qələbəyə ruhlandırırdı. Yaralı döyüş yoldaşlarını atəş altından çıxaran Xudayar Yusifzadə Zəngilan uğrunda gedən döyüşlərdə qəhrəmancasına şəhid oldu. Ölümündən sonra “Azərbaycan bayrağı” ordeni ilə təltif edilən Xudayarın elə cəbhə xəttində oxuduğu (sözləri məşhur qəzəlxan Əliağa Vahidə, musiqisi isə qocaman xanəndəimiz Əlibaba Məmmədova məxsusdur) “Vətən yaxşıdır” təsnifi sanki şəhidimizin simfoniyasına çevrildi. Xalq artisti Əlibaba Məmmədov isə bəstələdiyi bu mahnını şəhidimizin şərəfinə “Xudayar təsnifi” adlandırdığını elan etdi.

Xudayar Yusifzadə

Şuşa dağlarından duman çəkilir

Vətən müharibəsində Azərbaycan Ordusunun şah əsəri Şuşa əməliyyatı oldu. Düşmən Qarabağımızın gözü sayılan bu şəhəri təxminən 2000 nəfərlik qüvvə və çoxsaylı hərbi texnika ilə müdafiə edirdi. Onlar Pənahəli xanın tikdirdiyi qalanın alınmazlığına əmin idilər. Lakin general Hikmət Mirzəyevin rəhbərlik etdiyi Azərbaycan Ordusunun Xüsusi Təyinatlı Qüvvələri cəmi 400 nəfərlik dəstə ilə əsas yoldan deyil, düşmənin ağılına belə gəlməyəcək bir istiqamətdən – sıldırım qayalıqları dırmaşaraq şəhərə daxil oldular. Yalnız yüngül silahlarla silahlanmış qəhrəman əsgərlərimiz düşmənin içərisinə 4 tərəfdən ustalıqla sızaraq əlbəyaxa döyüşdə Ermənistan ordusunun qüvvələrini məhv etdilər. Şuşa uğrunda döyüslərə qədər ordumuzun qələbələrini üstün hərbi texnikaya, PUA-lara bağlayan hərbi ekspertlər, həmçinin dünya mediası ordumuzun şəxsi heyətinin döyüş ruhu və bacarığı qarşısında heyrətlərini gizlədə bilmədilər. Bu qələbə Azərbaycanın düşmən üzərində həm də böyük mənəvi qələbəsi idi!

Noyabrın 8-də Ali Baş Komandan İlham Əliyev televiziya vasitəsilə Azərbaycan xalqına müraciətində elan etdi: Şuşa azad edilmişdir! Xalqımız bu xəbəri böyük coşqu ilə qarşıladı. Azərbaycanın hər yerində insanlar küçələrə axışıb qələbəni bayram etdi.

?

Sizcə, Şuşa şəhərinin Azərbaycan xalqı üçün əhəmiyyətini artıran hansı amillər var?

Şuşanın azad edilməsi müharibənin taleyini həll etdi. Noyabrın 9-dan 10-na keçən gecə Rusiya-Azərbaycan-Ermənistan üçtərəfli bəyanat imzalandı. Hərbi əməliyyatlar dayandırıldı. Bu bəyanat Azərbaycanın qələbə qazanmasını, Ermənistanın isə məğlubiyətini rəsmiləşdirən sənəd idi. Bəyanatda işğalçı ölkə qoşunlarını Azərbaycan ərazilərindən çıxaracağını, Ağdam, Kəlbəcər və Laçından çəkilməyini, Mehridən Naxçıvana dəhliz açacağını öz öhdəsinə götürürdü. Münaqişə zonasına isə Rusiya sülhməramlıları yerləşdirilirdi.

Beləliklə, sentyabrın 27-dən başlayan Vətən müharibəsi Azərbaycanın qələbəsi ilə başa çatdı. 44 günlük müharibədə Ali Baş Komandan-Xalq-Ordu birliyi dəmir yumruğa çevrilərək düşmənin məhv edilməsində başlıca rol oynadı. Dilindən, dinindən asılı olmayaraq bütün Azərbaycan vətəndaşları yağdı düşməyə qarşı bir yumruq kimi birləşdi.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı ilə hər il 27 sentyabr "Anım Günü", 8 noyabr isə "Zəfər Günü" kimi qeyd ediləcək.

2020-ci il dekabrın 10-da Bakıda "Zəfər Paradı" keçirildi. Paradda Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyev və Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan, o cümlədən Türk silahlı qüvvələrinin xüsusi təyinatlıları da iştirak edirdilər.

Diplomatiyada qələbələrımız

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Vətən müharibəsi dövründə dünyanın bir sıra kütləvi informasiya vasitələrinə çoxsaylı müsahibələr vermiş, Azərbaycan həqiqətlərini dünya ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırmışdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti hər bir çıxışı ilə yalanlarla dolu erməni təbliğatını darmadağın edirdi. Ölkə başçısının dəqiq faktlara əsaslanan çıxışları, diplomatik məharəti, dünya ölkələrinin tarixi və siyasəti haqqında hərtərəfli bilikləri xarici ölkələrdə Azərbaycan xalqına, dövlətinə qarşı rəğbət hissi yaradırdı. Əks tərəfdə isə Ermənistan Baş Nazirinin hər bir çıxışı onu və işğalçı Ermənistanı gülünc vəziyyətə salırdı.

2020-ci il oktyabrın 19-da BMT Təhlükəsizlik Şurasında Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi ilə əlaqədar keçirilmiş müzakirələrdən sonra Təhlükəsizlik Şurasının

sədri adından bəyanat layihəsi hazırlandı. Bu layihə, əslində, Rusiya və Fransa tərəfindən hazırlanmışdı. Lakin burada BMT Təhlükəsizlik Şurasının işğal edilmiş Azərbaycan əraziləri barəsində qətnamələrə istinad öz əksini tapmırdı. BMT Təhlükəsizlik Şurasının qeyri-daimi, o cümlədən Qoşulmama Hərəkatının üzvü olan ölkələr BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrinə istinadın bəyanata daxil edilməsini israr etdilər. Nəticədə, münaqişə haqqında əsl həqiqətləri özündə əks etdirməyən layihə geri götürüldü. Bu, Qoşulmama Hərəkatının sədri olan Azərbaycanın mühüm qələbəsi idi.

Bundan əlavə, 2020-ci il noyabrın 6-da BMT Təhlükəsizlik Şurası Azərbaycan əleyhinə qətnamə qəbul etməli idi. Qətnamə layihəsində Ermənistan açıq şəkildə dəstəklənir, Azərbaycana qarşı qərəzli və qeyri-obyektiv mövqə əks olunurdu. Lakin Təhlükəsizlik Şurasının daimi üzvü olan Böyük Britaniya **veto** hüququndan istifadə edərək bu qətnamənin qəbul edilməsinə imkan vermədi. Beləliklə, müzəffər ordumuz Qarabağ uğrunda döyüşlərdə, Azərbaycan diplomatiyası isə beynəlxalq arenada ardıcıl qələbələr qazandı.

Müharibənin ilk günlərindən bir sıra ölkələr – Türkiyə, Pakistan, Ukrayna, Gürcüstan və s. Azərbaycanın haqq işini müdafiə etdi və siyasi dəstəklərini əsirgəmədi. Türkiyə isə Azərbaycana ən böyük mənəvi-siyasi dəstək verən ölkə idi. Rusiya prezidenti V.Putin də Azərbaycanın öz ərazisində müharibə apardığını əsas gətirərək Ermənistan Baş Nazirinin kömək üçün xahişlərini rədd etdi. Qonşu İran İslam Respublikasının rəhbərliyi də Azərbaycan Respublikasını müdafiə edən bəyanat verdi.

Beləliklə, Vətən müharibəsi dövründə Azərbaycanın diplomatik manevrləri nəticəsində işğalçı ölkə olan Ermənistan region ölkələri arasında təklənmiş vəziyyətə düşdü, siyasi, diplomatik və informasiya sahələrində də tamamilə məğlub edildi.

Vətən müharibəsində Azərbaycanın necə qələbə qazanmasını araşdırın, əldə etdiyiniz nəticələr əsasında qələbəmizin daxili və xarici səbəbləri haqqında cədvəl tərtib edin.

Hazırladı: Pərviz Ağalarov
Hafiz Cabbarov